

ΤΑΞΗ: Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ
ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ

Ημερομηνία: Μ. Τετάρτη 11 Απριλίου 2012

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΔΙΔΑΓΜΕΝΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

A. Για παράδειγμα, είναι δυνατόν (κανείς) και να φοβηθεί και να δείξει θάρρος και να επιθυμήσει και να οργιστεί και να ευσπλαχνιστεί και γενικά να ευχαριστηθεί και να δυσαρεστηθεί και σε μεγαλύτερο και σε μικρότερο βαθμό (από αυτόν που πρέπει), και τα δύο αυτά δεν είναι καλά· όμως το να αισθανθεί κανείς αυτά τη στιγμή που πρέπει και σε σχέση με τα πράγματα που πρέπει και σε σχέση με τους ανθρώπους που πρέπει και για τον λόγο που πρέπει και με τον τρόπο που πρέπει (αυτό είναι) το μέσον και το άριστο, το οποίο ακριβώς έχει σχέση με την αρετή. Όμοια και στις πράξεις υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον. Η αρετή λοιπόν αναφέρεται στα συναισθήματα και στις πράξεις, στα οποία η υπερβολή αποτελεί σφάλμα και κατακρίνεται, το ίδιο και η έλλειψη, ενώ το μέσον επαινείται και είναι το σωστό· και τα δύο αυτά έχουν σχέση με την αρετή. Επομένως, η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας, αφού βέβαια έχει για στόχο της το μέσον.

B1. Στο απόσπασμα αυτό αρχικά ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας υποθετικό συλλογισμό όπου συνέκρινε την τέχνη και τη φύση με την ηθική αρετή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αρετή θα μπορούσε να είναι μεσότητα («**μεσότης ἂν εἴη ἡ ἀρετή**»). Διευκρίνισε βέβαια ότι αναφέρεται στην ηθική αρετή, αυτή δηλαδή που σχετίζεται με τις πράξεις και τις ψυχικές ενέργειες. Έρχεται, λοιπόν, στη συνέχεια να αποδείξει την παραπάνω θέση με επαγωγικό τρόπο δίνοντας ενδεικτικά κάποια παραδείγματα

συναισθημάτων, τα οποία διακρίνονται σε ευχάριστα και δυσάρεστα και εκδηλώνονται άλλοτε με λιγότερη και άλλοτε με περισσότερη ένταση από αυτή που πρέπει («φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι»). Η υπερβολή όμως και η έλλειψη δεν είναι καλό να υπάρχουν («οὐκ εὖ»), γιατί απομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ μεσότητα, ἡ οποία εἶναι τελειότητα συνάμα καὶ ακρότητα καὶ σχετίζεται με τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ («ὄπερ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς»).

Κατόπιν, ὁ Ἀριστοτέλης θέτει τοὺς περιορισμούς, οἱ οποίοι με τὴν ἐκδήλωση τῶν διαφόρων ψυχικῶν διαθέσεων θα πραγματώσουν τὴν ἰδέα τῆς ἀρετῆς. Ἀφορνοῦν τοὺς ἀνθρώπους, τὰ πράγματα, τὸ χρόνο, τὸν τρόπο ἀλλὰ καὶ τὸ λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο ἐκδηλώνονται. Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, γιὰ νὰ κατακτήσει τὸ «μέσον τε καὶ ἄριστον», δηλαδή τὴν ἀρετὴ χρειάζεται νὰ διαθέτει ἐκείνη τὴ φρόνηση, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς πέντε ἀπαιτήσεις τοῦ δέοντος καὶ νὰ ρυθμίζει τὴν ἐνταση τοῦ συναισθημάτος. Κάθε ἐκτροπή πρὸς τὴν υπερβολὴ καὶ τὴν ἐλλείψη θεωρεῖται λάθος καὶ κατακρίνεται, ἐνῶ τὸ μέσο θεωρεῖται σωστὸ καὶ ἐπαινείται. Ὁ ἐπαινος ὁμως καὶ τὸ μέσο σχετίζονται με τὴν ἀρετὴ, ὁπότε λογικά ἡ ἀρετὴ εἶναι μεσότητα.

Ὁ λογικὸς ἐλεγχὸς αὐτὸς τὸν οδήγησε στὴν ὀριστικοποίηση τοῦ συμπέρασματός του καὶ γι' αὐτὸ χρησιμοποιεῖ πια **οριστικὴ ἐγκλισί** («Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ...»), που ἐκφράζει τὸ **πραγματικὸ** καὶ τὴ **βεβαιότητα**. Ὁ τρόπος αὐτὸς διερεύνησης εἶναι ἀπόλυτα ἐπιστημονικὸς, καθὼς υποδηλώνει ὅτι ὁ φιλόσοφος εἶναι ἀνοικτὸς σὲ περαιτέρω διερεύνηση, δεκτικὸς καὶ σὲ ἄλλες ἀπόψεις καὶ ἰδέες, ἐνῶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ δογματισμὸ καὶ σέβεται τὴν προσωπικότητα τοῦ ἄλλου. Ἐτσι προάγεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα καὶ οἱ ἐπιστῆμες ἐξελίσσονται. Ἐξάλλου μὴν ξεχνάμε ὅτι τὰ ἠθικὰ Νικομάχεια εἶναι ἔργο τῆς ωριμότητας τοῦ Ἀριστοτέλη, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἠρεμία, νηφαλιότητα καὶ ὠριμη σκέψη.

Διευκρίνιση: Κατ' ἀντιστοιχία τοῦ μέσου (ἂν εἶη στοχαστικὴ) στο 8 τίθεται τὸ μεσότης δυνητικά, ἀφοῦ μέσο – μεσότης ταυτίζονται ὅταν νοηματικά προσδιορίζεται ἡ ἀρετὴ.

B2. Ο Αριστοτέλης αναφέρθηκε σε παραδείγματα συναισθημάτων που μπορούμε να τα βιώσουμε σε μεγαλύτερο και μικρότερο βαθμό, θεωρώντας πως η υπερβολή και η έλλειψη δεν είναι καλό να υπάρχουν, καθώς φθείρουν τη μεσότητα και συνακόλουθα την πραγμάτωση της αρετής. Για να μπορέσει να διατηρηθεί η μεσότητα, πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις που παρουσιάζονται με πολυσύνδετο σχήμα. Πρόκειται για δεοντολογικούς κανόνες που οδηγούν στην ηθικά ορθή πράξη. Οι κανόνες αυτοί είναι:

- α) «**ότε δεῖ**»: η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- β) «**ἐφ' οἷς (δεῖ)**»: τα πράγματα, οι συνθήκες σε σχέση με τις οποίες πρέπει να το νιώθουμε,
- γ) «**πρὸς οὓς (δεῖ)**»: οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να το νιώθουμε,
- δ) «**οὗ ἔνεκα (δεῖ)**»: ο λόγος για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα και
- ε) «**ὡς δεῖ**»: ο τρόπος με τον οποίο το εκδηλώνουμε.

Η επανάληψη του ρήματος «**δεῖ**» προσδίδει δεοντολογικό χαρακτήρα στο κείμενο και εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει ηθικά ορθή συμπεριφορά. Στην Αρχαία Ελλάδα οι προϋποθέσεις αυτές διαμορφώνονταν στα πλαίσια της πόλης κράτους, καθώς ο αρχαίος Έλληνας ήταν πολίτης και δε μπορούσε να εννοηθεί έξω από τα πλαίσια της πόλης. Πιο συγκεκριμένα το πρώτο και σημαντικότερο ίσως κριτήριο ήταν **οι γραπτοί νόμοι της πόλης**. Ο Πλάτωνας στον *Κρίτων* παρουσιάζει τους νόμους της πόλης προσωποποιημένους να υποδεικνύουν στο Σωκράτη ποιο είναι το ορθό που οφείλει να πράξει. Για τον Έλληνα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και για τον Αριστοτέλη η **πόλις** είναι το πνεύμα της κοινότητας. Ακολουθως σημαντικό επίσης ρόλο διαδραμάτιζαν **οι άγραφοι παραδοσιακοί κανόνες συμβίωσης, τα πρότυπα και τα παραδείγματα** που καθόριζαν τι είναι το «ορθό» και τι το μη «ορθό» σε κάθε περίπτωση. Ήταν εκείνα ακριβώς που αναφέρει ο Σοφοκλής στην *Αντιγόνη*: «**ἀεί ποτε ζῆ ταῦτα, κούδεις οἶδεν ἔξ ὅτου ἐφάνη**».

Τέλος, τα κριτήρια συμπληρώνονταν από τη λογική, τον ορθό λόγο και ιδιαίτερα τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου («ὦ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν») που υποδείκνυε την ενδεδειγμένη συμπεριφορά. Σε κάθε κοινωνία τα κριτήρια αυτά μεταβάλλονται ανάλογα με τις ανάγκες και την εποχή. Επομένως, προκύπτει θέμα ευθύνης του ανθρώπου για την κατάκτηση της ηθικής αρετής, ο οποίος οφείλει σε κάθε περίπτωση να καταβάλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα.

B3. Το «μέσον» και το «ἄριστον» είναι το τέλει αποτέλεσμα που προκύπτει από τα πέντε «δεῖ» που παρουσιάζονται ή εννοούνται στο απόσπασμα του κειμένου. Ο Αριστοτέλης δεν ταυτίζει την αρετή με το συναίσθημα, θεωρεί όμως ότι προκύπτει από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε ένα συναίσθημα. Με άλλα λόγια, η λογική επέμβαση του ανθρώπου στο συναίσθημα, η φρόνηση που διαθέτει και ανταποκρίνεται στις πέντε απαιτήσεις του δέοντος και ρυθμίζει την έντασή τους είναι αυτή που θα τον βοηθήσει να κατακτήσει το μέσον και το ἄριστον, την αρετή. Η αρετή, λοιπόν, είναι μεσότητα («μέσον») συνάμα όμως και ακρότητα («ἄριστον»). Κι αυτό συμβαίνει, επειδή το «ἄριστον», παρόλο που είναι ακρότητα, συμπίπτει με το «μέσον», καθώς αποτελεί τον υπέρτατο βαθμό τελειότητας· είναι εκείνο που δεν μπορεί να ξεπεραστεί από κάτι άλλο ούτε όμως υπολείπεται και σε σχέση με κάτι άλλο.

Θα μπορούσε κάποιος ίσως να ισχυριστεί ότι είναι οξύμωρο να ταυτίζει το μέσο με το ἄριστο, καθώς κάτι το οποίο είναι μεσότητα δεν μπορεί την ίδια στιγμή να είναι και ακρότητα. Για τον Αριστοτέλη όμως «ἄριστον» είναι η τελειότητα, το τέλος, η ανώτερη αξία των όντων που προκύπτει από τη μεσότητα. Εμπεριέχει τη σημασία του ιδανικού, της μετρημένης συμπεριφοράς που πρέπει να ακολουθήσουμε για να κατακτήσουμε την αρετή. Επομένως, μέσα από την ταύτιση των δύο εννοιών η αντίφαση αίρεται. Αξιοπρόσεκτο είναι το γένος της αντωνυμίας «ὄπερ», η οποία αναφέρεται στο ἄριστον και έτσι συσχετίζεται και ετυμολογικά η λέξη ἄριστον με τη λέξη «ἀρετῆς» (ἀραρίσκω).

- B4.** Σελίδες σχολικού βιβλίου 151-152 (Ένας λοιπόν από τους όρους ... αν θα φτάσουν κάποτε ή όχι σε αυτήν.).
- B5**
- α.** αμάρτημα, έλλειμμα, ουσιαστικός, καχεκτικός, ενάρετος
  - β.** αφαίρεση, κατόρθωμα, προσθήκη, ηδονή, ψόγος

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- Γ1.** Η βουλή άνδρες ερευνά αυτά για τα οποία διατάχθηκε από εσάς και καταγγέλλει τα αδικήματα, τα οποία έχουν συμβεί σε αυτήν (ή στον κύκλο της), όχι όπως εσείς – και μην οργισθείτε μ' εμένα - συνηθίζετε μερικές φορές να δικάζετε, αποδίδοντας περισσότερο τη συγχώρεση παρά το δίκαιο, αλλά (καταγγέλλει) γενικά όποιον είναι ένοχος για τα ερευνώμενα (αδικήματα) και οποιονδήποτε έχει αδικήσει αντίθετα από τους πατροπαράδοτους νόμους, επειδή κρίνει ότι, όποιος συνηθίζει να αδικεί σε ασήμαντα ζητήματα, αυτός θα αποδεχτεί ευκολότερα τα σοβαρά από τα αδικήματα. Γι' αυτό ακριβώς, αφού από τα μέλη της τιμώρησε εκείνον, ο οποίος δεν πλήρωσε στον πορθμέα το ναύλο, τον κατήγγειλε σε εσάς. Πάλι αυτόν, ο οποίος απαίτησε να πάρει το επίδομα των πέντε δραχμών στο όνομα κάποιου, ο οποίος δεν ήταν παρών, και αυτόν κατήγγειλε σ' εσάς, και κατά τον ίδιο τρόπο, αφού τιμώρησε αυτόν, ο οποίος τόλμησε να πουλήσει τη μερίδα του από τον Άρειο Πάγο αντίθετα από τους νόμους, τον απέβαλε.

- Γ2**
- α.** έαυτῆς - αὐτῆς,
μείζονα – μείζω,
ὅποιοισοῦν,
ὦ πορθμεῦ,
ἢ μερίς
  - β.** προστέταξο,
ἀπονείμαιεν - ἀπονείμειαν,

ζημιοί,
 αποδοῦναι,
 ἔκβαλε

- Γ3 α. **ἀδικεῖν:** τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο στη μετοχή τόν συνεθιζόμενον,
τῶν ἀδικημάτων: γενική διαιρετική στα μεγάλα,
ὑμῖν: ἔμμεσο αντικείμενο στο ἀποφαίνει,
τόν αὐτόν: επιθετικός προσδιορισμός στον τρόπον
- β. (α) Ὑπό τῆς βουλῆς ὧ ἄνδρες ζητεῖται τά προσταχθέντ' ὑφ' ὑμῶν
 (Ἡ ἀπάντηση μπορεί να αποδοθεῖ με αττική σύνταξη (α), επειδή, όταν το υποκείμενο του ρήματος είναι ουδέτερο πληθυντικού αριθμού, είναι δυνατό το ρήμα να τεθεί σε γ' ενικό πρόσωπο).
- (β) Εναλλακτικά: Ὑπό τῆς βουλῆς ὧ ἄνδρες ζητοῦνται τά προσταχθέντ' ὑφ' ὑμῶν).
- γ. ...Ὁ ἐν τοῖς μικροῖς συνεθιζόμενος ἀδικεῖν, οὗτος τά μεγάλα τῶν ἀδικημάτων προσδέξεται.
- δ. **ζημῖωσασα:** χρονική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του φήματος ἀπέφηνε, ἢ βουλή (εννοείται). Δηλώνει το προτερόχρονο.
 Αντικατάσταση από δευτερεύουσα χρονική πρόταση: ἐπεὶ ἐζημῖωσε.
τόν τολμήσαντα: επιθετική μετοχή σε θέση αντικειμένου, τόσο στο ρήμα ἐξέβαλε όσο και στη μετοχή ζημῖωσασα.
 Αντικατάσταση από δευτερεύουσα αναφορική πρόταση: ἐκεῖνον ἢ τοῦτον ὅς ἐτόλμησε.